

بخش اول : کلیات

فصل اول: موضوع شناسی قاچاق

مبحث اول: تبیین مفهوم قاچاق و کالا

گفتار اول: مفهوم لغوی قاچاق و کالا

اصل لغت قاچاق ترکی است و به معنی برده و ربوده می باشد و به آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است^۱ گویند. همچنین تردستی، کاری که پنهانی و با تردستی انجام شود، خرید و فروش کالاهائی که در انحصار دولت و یا معامله آنها ممنوع باشد، وارد کردن یا صادر کردن کالاهائی که ورود و صدور آنها ممنوع است^۲ نیز معنا شده است. قاچاق در ترکی به معنی فراری است^۳. بعضی از اهل لغت گفته اند: ۱- کاری برخلاف قانون که پنهانی انجام شود. ۲- متاعی که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع است^۴. دکتر مهشید مشیری نیز قاچاق را کار غیرقانونی که پنهانی انجام شود معنا کرده است^۵. کسی که مال التجاره ممنوع معامله را بدون کسب اجازه از دولت و یا پرداختن گمرک وارد کند یا بفروشد و آن که کالا از بیراهه گذراند^۶ را قاچاقچی گویند. هم چنین آن که امتعه ممنوع الورد را بدون کسب اجازه از دولت و پرداخت گمرک وارد کند^۷ و نیز کسی که اشیاء قاچاق خرید و فروش کند^۸ و کسی که کارش خرید و فروش جنس قاچاق است.

۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه، تهران، نشر سیروس، ۱۳۳۹، ج ۲۲، ص ۱۸.

۲- حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۵، ج ۳، ص ۱۸۶۸.

۳- همان

۴- محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۴، چاپ هفتم، ج ۲، ص ۲۶۰۷.

۵- مهشید مشیری، نخستین فرهنگ زبان فارسی، تهران، نشر سروش، ۱۳۷۴، چاپ سوم، ص ۷۸۲

۶- علی اکبر دهخدا، پیشین، ص ۱۸

۷- محمد معین، پیشین، ص ۲۶۰۸

۸- حسن عمید، پیشین، ص ۱۸۶۸

قاچاق شدن مصدر مرکب از قاچاق ترکی و شدن فارسی. در تداول کالائی بدون پروانه قانونی به کشوری وارد شدن و یا ورود شخصی بدون گذرنامه به کشوری. قاچاق شدن کارمند دولت غیبت کردن وی هنگام سرویس اداری^۱ را گویند. بعضی دیگر قاچاق شدن را در رفتن (از سر خدمت و کار)؛ غیبت کردن (در ساعات کار)^۲ و نیز فرار از خدمت؛ در رفتن؛ جیم شدن؛ کالایی که حمل و نقل و یا خرید و فروش آن منع قانونی دارد؛ کالایی که خرید و فروش با ورود و صدور آن در انحصار دولت است^۳ معنا کرده اند.

قاچاق کردن مصدر مرکب از قاچاق ترکی و کردن فارسی. گریزانیدن از گمرک. ادا نکردن باج. مال التجاره را از راهی غیر مسلوک بردن تا ادای باج و گمرک آن نکنند^۴ و متاعی را پنهانی وارد کشور کردن و نپرداختن عوارض گمرکی آن^۵ را گویند. قاچاقی: بنحو قاچاق، بطور غیر قانونی و پنهانی^۶ را گویند. دکتر مشیری نیز همین گونه معنی کرده است.^۷

معادل عربی قاچاق تجارة محرمة، محتال، التهریب، عمل خلاف القانون معنا شده است.^۸ قاچاقچی مهرّب و قاچاقی مهرّب را گویند^۹ همچنین هَرَبُ الاشياء الممنوعه را به کالای غیرمجاز وارد یا خارج کردن؛ قاچاق کردن^{۱۰} ترجمه کرده اند.

معادل انگلیسی قاچاق **“Contraband or Smuggled goods”** می باشد.

۱ - علی اکبر دهخدا، پیشین، ص ۱۸

۲ - محمد معین، پیشین، ص ۲۶۰۸

۳ - مهشید مشیری، پیشین، ص ۷۸۲

۴ - علی اکبر دهخدا، پیشین، ص ۱۸

۵ - محمد معین، پیشین، ص ۲۶۰۸

۶ - همان

۷ - مهشید مشیری، پیشین

۸ - احمد سیاح، فرهنگ دانشگاهی، تهران، فرحان، ۱۳۸۱، چاپ چهارم، ج ۲، ص ۵۵۵

۹ - همان

۱۰ - محمد بندر ریگی، العجم الوسیط، تهران، اسلامی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۲۳۰۶

کالا رخت و رخوت، اسباب، اثاث و سلعه را گویند^۱.

همچنین به کالا کاله هم گفته شده^۲ و به متاع، مال التجاره لباس و اسباب خانه گویند.

گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی قاچاق

در اصطلاح امروزه قاچاق به یک دسته از کالاهایی که خارج از مقررات دولتی وارد یا خارج می شود گفته می شود. با توجه به معنایی که از اهل لغت ذکر گردیده معلوم می شود که این کلمه هم معنای اسم مصدری و هم معنای اسم آلت می دهد وقتی این کلمه به معنای اسم مصدری استعمال شده است. عبارت از انجام دادن کاری برخلاف قانون و وقتی به معنای اسم آلت بکار برده شده عبارت از متاع و کالایی است که ورود آن به کشور ممنوع است.

دامنه قاچاق آن قدر گسترده است که ممکن است در هر منطقه ای فقط یکی از مصادیق خاص آن مورد نظر قرار گیرد. زیرا نحوه انجام قاچاق تابع شرایط خاص جغرافیایی است و ممکن است برداشت خاصی از آن بشود که اصلاً در مقررات قانونی چنین معنایی متصور نیست ولی به هر حال افکار عمومی مردم، عمل برخلاف مقررات حاکم بر جامعه را قاچاق تداعی می کنند.

الف: تعریف حقوقی قاچاق

در قوانین کیفری ایران تعریف صریح و شفاف از قاچاق وجود ندارد و قانون گذار بیشتر به ذکر مصادیق پرداخته و این خود به دلیل گستردگی مصادیق آن می باشد.

دکتر لنگرودی در ترمینولوژی مبسوط حقوق می گوید:

قاچاق در معانی ذیل استعمال شده است:

اول- حمل کالا از نقطه ای به نقطه ای که مخالف مقررات حمل و نقل باشد و قانون آن را جرم

بشناسد.

۱- علی اکبر دهخدا، لغت نامه، تهران، نشر سیروس، ۱۳۳۹، ج ۲، ص ۲۳۸

۲- حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۵، چاپ دوم، ج ۳، ۱۹۳۵

دوم- خرید و فروش اجناس مذکور و یا نگهداری آن ها.

سوم- خود اجناس مذکور در بند اول^۱

در پاسخ سؤال از کمیسیون استفتائات و مشاورین حقوقی شورای عالی قضائی تعریفی از قاچاق شده که عیناً ذکر می گردد.

سؤال: تعریف قاچاق به طوری که جامع و مانع باشد.

پاسخ: شورای عالی قضائی در تاریخ ۱۳۶۲/۲/۱۹ به سؤال فوق این گونه پاسخ داده است.

«بنحو مذکور در ماده یک قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ و اصلاحی آن، چنانچه کسی از مالی که موضوع درآمد دولت است بدون پرداخت آن درآمد، استفاده نماید و یا مالی که ورود و صدور آن ممنوع می باشد، وارد یا صادر نماید یا مالی که در انحصار دولت باشد از طریق توزیع نیمه دولتی تحصیل کند مرتکب قاچاق شده است و نتیجتاً قاچاق عبارت از: مال موضوع درآمد دولت بدون پرداخت درآمد و یا ورودی و یا صدور مال ممنوع و یا تحصیل اموال انحصاری از غیر کانال دولتی»^۲.

اداره حقوقی قوه قضائیه نیز در جواب سؤالی تحت عنوان: «تعریف قاچاق از نظر حقوقی چیست؟» طی نظریه شماره ۷/۷۹۸۷-۱۲/۸-۱۳۷۳/۱۲ چنین اظهار نظر کرده است: «... به طور خلاصه، قاچاق عبارت است از وارد کردن یا صادر کردن کالا برخلاف قوانین و مقررات جاریه و یا اقدامی که قانوناً در حکم قاچاق محسوب شده است»^۳. هم چنین در نظریه شماره ۷/۷۵۳۴-۱۱/۱۸-۱۳۶۷ آن اداره آمده است: «... ملاک قاچاق بودن، ورود برخلاف مقررات گمرکی یا عدم آن است، چه مستعمل باشد چه نو...»^۴

۱- محمد جعفر جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، ۱۳۷۸، ج ۴، ص ۲۸۲۹

۲- پرسش و پاسخ از کمیسیون استفتائات شورای عالی قضائی، تهران، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۳۲

۳- دفتر کل هماهنگی امور قاچاق کالا و ارز سازمان تعزیرات حکومتی، مجموعه کامل قوانین و مقررات راجع به قاچاق کالا و ارز، ص ۲۱۷

۴- همان ص ۲۰۱

بعضی دیگر از صاحب نظران این گونه معنی کرده اند:

«کلمه قاچاق یک کلمه ترکی است و به معنای گریزانیدن می باشد و از مجموع قوانین و مقررات مربوط چنین استنباط می شود که قاچاق عبارت از فرار دادن مال، خواه آن مال مربوط به درآمد دولت بوده و یا ورود و یا خروج و تولید و نقل و انتقال و خرید و فروش آن طبق قوانین مربوط، ممنوع و غیر مجاز گردیده باشد»^۱.

دانشنامه امور گمرکی می گوید: قاچاق عبارت است از وارد کردن یا صادر کردن متقلبانه کالای موضوع درآمد یا حق دولت یا ارز یا پول رایج کشور و یا کالای ممنوعه یا انحصاری یا حمل و نقل و یا هرگونه اقدامی که ناقض محدودیت یا ممنوعیتی باشد که قانون خاص آن به تصریح مقرر داشته و یا در حکم آن محسوب نموده است؛ مگر آن که کالای مزبور هنگام ورود یا صدور مجاز و بخشوده بوده و یا اقدام ارتكابی بعدی یا حمل و نقل آن از شمول ممنوعیت یا محدودیت خاص مقرر قانونی ناظر خارج شده باشد.^۲

ملاحظه می گردد به دلیل آنکه قانون گذار تعریف واحد و جامع و مانعی برای قاچاق ذکر نکرده است در تعاریفی که از قاچاق شده است اختلاف نظرهایی وجود دارد.

ب: تعریف گمرکی قاچاق

یکی از سازمانهایی که بیشترین سهم مبارزه و تکمیل و ارسال پرونده های قاچاق به مراجع ذی صلاح را دارا است گمرک است ولی در قانون امور گمرکی در فصل مربوط به قاچاق تعریف روشنی از قاچاق به عمل نیامده است و مواردی به عنوان قاچاق گمرکی ذکر شده است.

ماده ۲۹ قانون امور گمرکی با بیان «موارد مشروحه زیر قاچاق محسوب می شود» از کنار موضوع گذشته بدون این که تعریفی از قاچاق به عمل آورد.

۱- محمد تقی جوان، قاچاق و تخلفات گمرکی، ۱۳۵۱، ص ۲۵

۲- عبدالله احمدی، دانشنامه، حقوقی امور گمرکی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴، چاپ اول، ص ۴۱۸

در ماده ۴۵ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ آمده است مقصود از قاچاق اشیاء ممنوع الورود یا ممنوع الصدور، وارد کردن اشیاء ممنوع الورود است به خاک ایران در هر کجا از مملکت که اشیاء مزبور کشف شود و خارج کردن اشیاء ممنوع الصدور و یا تسلیم آنان است به متصدی حمل و نقل و یا هر شخص دیگر برای خارج کردن و یا هر نوع اقدام دیگر برای خارج کردن از مملکت.

و در نشریه گمرک تحت عنوان قاچاق و تخلفات گمرکی، قاچاق را اینگونه تعریف کرده است: قاچاق عبارت است از فرار دادن مال، خواه آن مال مربوط به درآمد دولت بوده و یا ورود و یا خروج و تولید و نقل و انتقال و خرید و فروش آن طبق قوانین و مقررات مربوطه ممنوع و غیرمجاز گردیده اند.^۱

و در تعریف دیگر آورده است. در اصطلاح گمرک و سایر دستگاه های وصولی دولت منظور از قاچاق گریزاندن کالا از پرداخت مالیات و عوارض به دولت است.^۲

از مجموعه قوانین مربوط به تعاریف موردی قاچاق در موضوعات مختلفه و اتصال سیاق و مفاد و منطوق و تقدیر متفاوت آنها به همدیگر چنین نتیجه گیری می شود:

وارد کردن و یا خارج کردن منقلبانه کالای موضوع حق یا حقوق دولت یا کالای ممنوعه یا انحصاری یا اظهار، واگذاری، حمل و نقل، نگهداری، عرضه و فروش، ساخت، تولید، تغییر مورد مصرف، دخل و تصرف، اقدام، صید، مخفی کردن، واسطه گری، تردد، تأسیس، استرداد یا هرگونه تقلب گمرکی ناقض قانون خاص محدود کننده آن، قاچاق و یا در حکم آن محسوب می شود.^۳

۱- قاچاق و تخلفات گمرکی، معاونت طرح و برنامه گمرک ایران، نشریه شماره ۵، تهران، ۱۳۶۸

۲- همان

۳- عبدالله احمدی، جرم قاچاق، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۵، چاپ سوم، ص ۴۲

مبحث دوم: پیشینه قاچاق

گفتار اول: سیر تاریخی، قانون گذاری قاچاق قبل از انجام اصلاحات گمرکی در ایران

تا قبل از شروع اصلاحات گمرکی، یعنی حدود سال ۱۲۸۹، اثری از قانون گذاری در خصوص قاچاق در فهرست مجموعه های قوانین به چشم نمی خورد^۱.

اما این بدان معنا نیست که در بررسی سیر تقنینی قاچاق کالا و ارز نباید قبل از این تاریخ را مورد توجه و بحث قرار داد.

باید گفت مسأله قاچاق کالا فرع بر وجود گمرک است لذا ضروری است که به بررسی تاریخچه اجمالی گمرک در سه دوره ایران باستان، ایران پس از اسلام و دوره قاجاریه پردازیم.

الف- گمرک در ایران باستان

اگر بخواهیم به طور دقیق مسأله را بررسی کنیم باید بگوییم در این دوران نهادی به نام گمرک که مستقیماً مسئول امر صادرات و واردات باشد وجود نداشته است بلکه حکومت ها عوارضی را به عنوان باج و خراج بر کالاهای مردم وضع می کردند^۲.

در کتب تاریخی تا قبل از حکومت هخامنشیان (۵۵۹-۳۳۰ ق.م) اثری که نشان دهنده از گمرک و وصول عوارض و حقوق گمرکی باشد، به چشم نمی خورد، اما منشوری که از کوروش باقی مانده و از آزادی بازرگانی ملل سخن می گوید، درعین حال نشان دهنده این است که دیوان هایی در مرزها وجود داشته و عوارضی وصول می کرده اند^۳.

۱- مجموعه فهرست عناوین قوانین و مقررات ۱۲۸۵ تا ۱۳۸۹، اداره کل تنقیح و تدوین قوانین و مقررات نخست وزیری، ج ۳، ص ۱۴۳۵

۲- سید عبدالمجید اجتهادی، سیر تاریخی- تقنینی قاچاق کالا و ارز، مجله ترجمان حسبه، زمستان ۱۳۷۹، ش ۱، ص ۹۴

۳- همان

به اعتقاد مؤلف کتاب گمرک ایران، یکی از عواید دولت اشکانیان، درآمد گمرکی بود.^۱ با وجود این که در عصر ساسانی اطلاعاتی در مورد وجود گمرک و حقوق و عوارض گمرکی و نحوه دریافت آن وجود ندارد، لکن مبادلات تجاری بین دولت های ایران و روم و تأثیر و تأثر نظام بیزانسی بر تجارت ایرن خود می تواند یکی از نشانه های وجود گمرک و اخذ حقوق و عوارض گمرکی تلقی گردد، چرا که اطلاعاتی وجود دارد که دولت روم از کالاهای وارداتی و صادراتی عوارض دریافت می کرده است.^۲ با وجود این برخی از مورخان معتقدند که تجارت در این دوره رونق بیشتری داشت و دولت بر امر تجارت نظارت زیادی داشت.^۳

ب- گمرک ایران در دوره اسلامی

با ظهور اسلام در ایران در وضع گمرکی تغییرات چندانی روی نداد و امیران منصوب از طرف خلفا با مثبت ارزیابی کردن روند اخذ گمرک بر ادامه آن تأکید می ورزیدند. در زمان خلیفه دوم به واسطه توصیه و اشاره های ابوموسی اشعری شورایی به دستور خلیفه تشکیل شد و تصمیم گرفت از بارزگانانی که به دیار اسلام کالا می آورند، یک دهم ارزش کالا را به عنوان عوارض تجارت بستاند.^۴ تحقیقات دیگری نشان می دهد که در زمان خلیفه دوم حقوق گمرکی به سه دسته متفاوت تقسیم و از مردم دریافت می شد.^۵

۱- حقوق گمرکی که باید از یهودی ها و نصرانی ها دریافت گردد معادل یک درهم از

۲۰ درهم بود. (۵ درصد ارزش کالا)

۲- حقوق گمرکی که از خود مسلمانان باید دریافت می شد از هر ۴۰ درهم یک درهم

بود. (۲/۵ درصد ارزش کالا)

۱- مجید یکتایی، تاریخ گمرک ایران و سازمان بنادر و کشتیرانی، تهران [بی تا]، ص ۱۹

۲- سید عبدالمجید اجتهادی، پیشین، ص ۹۵

۳- مرتضی راوندی، تاریخ اجتماعی ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۷، ج ۱، ص ۶۶۹

۴- مجید یکتایی، پیشین، ص ۲۶

۵- سید عبدالمجید اجتهادی، پیشین، ص ۹۵

۳- اخذ حقوق گمرکی از اعرابی که زیر نظر حکومت اسلامی اداره نمی شده اند

عبارت بود از هر ۱۰ درهم یک درهم (۱۰ درصد ارزش کالا)

مأموران گمرک را در آن زمان عاشر می خواندند. با توجه به مقررات اسلامی که در این دوره در ایران حاکم بوده مشخص است که ورود دسته ای از کالاها به خاطر حرمت شرعی آنها ممنوع بوده است.

اما با توجه به این که در ایران آن زمان غیر مسلمانان نیز زیست می کرده اند و بعضی از اقلام ممنوعه از نظر اسلام و شریعت آنها مشکلی نداشته است آیا حکما در مورد منع خرید و فروش این کالاها اهتمام می ورزیدند یا نه جای تأمل دارد.

در زمان خلفای عباسی و سلسله های بعد از آن، میزان حقوق گمرکی افزایش یافت، به طوری که کالاهای مورد معامله در داخل کشور هم شامل حقوق گمرکی می گردیده است، و در زمان سلجوقیان (۴۲۹هـ. ق - ۷۰۰هـ. ق) بعضی از حکام در بازارها نیز از اجناس و کالاها وجوهی را دریافت می کردند. پس از استیلای مغولان (۶۱۶هـ. ق - ۷۳۶هـ. ق) بر ایران، ابتدا در جاده ها محافظانی به نام «قراقچیان» بر سر راه ها گماشتند که آنان از کالاهای تجار، مقداری برای خان اخذ کرده به وی می دادند. پس از آن مأمورانی به اسم «تقاوان ها» که مأمور وصول عوارض و حقوق گمرکی بودند در راه ها مستقر شدند. «تقاوان ها» عوارض سنگینی را بر روی کالاها برقرار و اخذ می کردند، به طوری که مورخان معتقدند اثر زیان بار حمله دزدان به مال التجاره تجار در این زمان کم تر از حقوق و عوارض گمرکی بود که آنها دریافت می کردند^۱. بنابراین قاچاق کالا در این زمان از آن جهت که می توانست سود خوبی را عاید تجار کند مد نظر آنها قرار گرفت و آنها سعی می کردند کالاهایی را به صورت مخفیانه و در اصل قاچاق وارد کشور کنند.

چرا که واضح است هرچه مقررات پیچیده تر باشد قاچاق کالا گسترده تر صورت می گیرد.

۱- سید عبدالمجید اجتهادی، پیشین، ص ۹۸

در دوران صفویه (۹۰۷هـ.ق - ۱۱۴۸هـ.ق) اوضاع کمی سر و سامان می گیرد. چرا که در این دوره یک دولت مرکزی تقریباً مقتدر تشکیل شد و تمامی مسائل از جمله امور مربوط به ورود و خروج کالا را در دست گرفت.

دوره پادشاهان صفوی را از حیث پیدایش اولین فعالیت های گمرکی به معنای امروزی آن، مایه مهمترین دوران های پس از اسلام دانست.^۱

شاردن جهانگرد فرانسوی در این زمینه می نویسد: «درآمد گمرک چندان زیاد نبود و عایدات کمی داشت. درآمد بیشتر از بندرها، به ویژه از بندرعباس بود که شاه عباس آن را بنا نهاده بود. نرخ معمول حقوق گمرکی از سه درصد ارزش کالا تا پنج درصد آن بود. (سه درصد برای ایرانیان و پنج درصد برای خارجیان) وی هم چنین می نویسد: «در زمان صفوی ادارات گمرک صورت حساب های خود را در دو نسخه تنظیم و مرتب و به اداره مالیه می فرستادند»^۲.

نخستین دست اندازی های خارجیان به گمرک ایران نیز در دوران صفویه رخ داد. شاه عباس به یاری انگلیسی ها پرتغالیان را از خلیج فارس بیرون راند و در قراردادی با کمپانی هند شرقی (ماده سوم) نیمی از درآمد گمرکی بندرعباس به آن کمپانی رسید و مهم تر این که کالاهای انگلیسی از معافیت برخوردار شد.^۳

پس از صفویه، دیگر دولت مرکزی ایران قدرت چندان نداشت. تا زمان نادرشاه که وی برای کاروان های حج تسهیلات گمرکی فراهم کرد در زمان زندیه به همین منوال ادامه دادند تا نوبت به قاجاریه رسید.

۱- مجید یکتایی، پیشین، ص ۳۶

۲- همان، ص ۳۷

۳- گمرک از ابتدای تاریخ، مجله صنعت حمل و نقل، آذر ۱۳۶۴، ش ۳۹، ص ۱۰

جنگ ایران و روس، نه فقط بنیاد گمرک ایران که بنیاد اقتصاد و جغرافیای سیاسی کشور را به هم ریخت. در ماده سوم پیمان گلستان گمرک شمال عملاً در دست روس ها قرار گرفت و بازار مصرف ایرانیان را به سوی بازرگانان و کالاهای روسی گشود.^۱

کشورهای دیگر که بی لیاقتی دولت مردان ایران و ضعف آنها را مشاهده کرده بودند نیز دست به کار شده، خواستار کسب امتیازاتی در این زمینه شدند. انگلستان علاوه بر اتباع خود خواستار معافیت گمرکی برای اتباع هند نیز بود. به ناچار فتحعلی شاه در سال ۱۲۶۴ هـ. ق فرمانی صادر کرد که براساس آن در همه مرزهای کشور موقع ورود و خروج کالا صدی پنج عوارض گمرکی دریافت شود.^۲

برای اصلاح وضعیت فلاکت بار گمرکات ایران، امیر کبیر، در آغاز سلطنت ناصرالدین شاه قد علم کرد. نخست تعلیمات و تنظیماتی فرستاد، ولی فرصت عمل بیشتر نیافت. سالها بعد «نظامنامه گمرکات ایران» را امین السلطان اول (پدر علی اصغرخان اتابک) به امضای ناصرالدین شاه رساند که بوسیله یوسف خان گمرکچی فارس و کتابچی خان قانون نویس تهیه شده بود. و در این کتابچه وظایف گمرک از تسلیم اظهارنامه تا ترخیص کالای گمرکی، پیش بینی شده بود.^۳

بنابراین این نظام نامه اولین متن مدون درباره گمرک بوده که در آن به قاچاق کالا و نحوه جلوگیری از آن پرداخته شده بود.

اجاره دادن گمرک، سبب نابسامانی اوضاع گمرک در اواخر دوران ناصرالدین شاه شده بود. در زمان مظفرالدین شاه امین الدوله صدراعظم به سفیر ایران در بلژیک دستور داد سه نفر را برای گمرکات ایران استخدام کند. به این ترتیب نوز بلژیکی به ایران آمد. او توانست با گرفتن فرمانی از شاه رسم مقاطعه کاری و اجاره دادن گمرک را که از زمان صفویه در ایران متداول بود براندازد.^۴

۱- همان، ص ۱۰

۲- مجید یکتایی، پیشین، ص ۴۸

۳- گمرک از ابتدای تاریخ، پیشین، ص ۱۰

۴- گمرک از ابتدای تاریخ، پیشین، ص ۱۲

اصلاحات نوز در گمرک زمینه ساز تدوین قوانین گمرکی که در ضمن آن ها مقرراتی در مورد قاچاق پیش بینی شده بود گردید. با اصلاحات نوز علاوه بر اینکه انگیزه ای برای قاچاق کالا وجود نداشت راهکارهایی نیز برای مبارزه با قاچاق در نظر گرفته شده بود. چرا که با معقول بودن تعرفه ها و کم شدن تشریفات گمرکی تجار ترجیح می دادند مال التجاره خود را از راه قانونی وارد نمایند.^۱

در سال ۱۳۱۳ در زمان وزارت دارائی علی اکبر داور، بی نیازی به خدمات کار شناسان خارجی در امور گمرک ثابت شده بود و به خدمت آنها پایان داده شد و دکتر محمد سجادی به عنوان نخستین ایرانی ریاست تشکیلات تازه گمرکی کشور را در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۱۳، به عهده گرفت. پس از آن این سازمان به عنوان یکی از مؤسسات بزرگ تولید درآمد برای دولت رضاشاه در نظر بود تا اینکه در شهریور ۱۳۲۰ با اشغال کشور گمرک نیز چون دیگر نهادها دگرگون شد.^۲

ج- گمرک ایران پس از مشروطیت

با برقراری حکومت مشروطیت (سال ۱۳۲۴ هـ.ق) می بینیم اولین متن قانون در خصوص قاچاق در همین زمان به تصویب شورای ملی رسیده است. پس از به ثمر نشستن مبارزات مشروطه خواهان به خواسته بازرگانان که قشر عظیمی از مبارزان را تشکیل می دادند توجه ویژه ای شد. دولت نیز در راستای ایجاد ضمانت اجرایی برای مقررات و تعرفه های گمرکی خواستار تدوین قوانینی جهت مبارزه با قاچاق بود.

بنابراین می توان عوامل مؤثر در تدوین قوانین مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به صورت مختصر به شرح ذیل بیان نمود.^۳

- ۱- انجام اصلاحات گمرکی و تنظیم تعرفه های معمول و معقول گمرکی و لزوم ایجاد ضمانت اجرایی برای آن

۱- سید عبدالمجید اجتهادی، پیشین، ص ۱۰۸

۲- گمرک از ابتدای تاریخ، پیشین، ص ۹۸

۳- سید عبدالمجید اجتهادی، پیشین، ص ۱۱۲

۲- نارضایتی تجار و بازرگانان مؤثر در پیروزی جنبش مشروطیت از نحوه برخورد مأموران گمرک و نبودن ضابطه خاص جهت تشخیص موارد قاچاق که در دست تجار قرار داشت.

در سال ۱۳۱۲ قانون مجازات مرتکبین قاچاق تصویب گردید که در واقع کامل ترین قانون در زمینه جرایم و مجازات های انواع قاچاق می باشد. این قانون دارای ۴۹ ماده است و طی سال ها بنا به ضرورت بازبینی و اصلاح شده است. قوانین جدید از جمله قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب ۷۴/۲/۱۲ مجمع تشخیص مصلحت بر لازم الاجرا بودن آن تأکید ورزیده است.

در این مبحث قصد بررسی مواد مصوب این قانون را نداریم ولی از آنجایی که این قانون جزء اولین و کامل ترین قوانین مبارزه با قاچاق کالا می باشد به ماده ۱ آن اشاره می کنیم. «هر کس در مورد مالی که موضوع عایدات دولت است و یا مشتقات آن مرتکب قاچاق شود اعم از این که عایدات مزبوره، بر طبق قانون مخصوصی تصویب و یا درضمن بودجه کل مملکتی صریحاً منظور و تصویب شده باشد، علاوه بر رد مال و در صورت نبودن عین مال رد قیمت آن، به تأدیه دو برابر عایداتی که برای دولت مقرر بوده و به حبس تأدیبی از سه ماه تا دو سال محکوم خواهد شد».

در این ماده صرفاً حکم کلی مجازات مرتکبین قاچاق اموال موضوع عایدات دولت بیان شده و در مواد بعد از آن حکم شروع و معاونت و ... در قاچاق آورده شده است. پس از انقلاب در سال ۱۳۷۳ نهم اسفند ماه این ماده با تغییراتی اصلاح گردید^۱.

قوانین مربوط به قاچاق به مرور در طی سالیان با تغییرات و تحولاتی روبه رو گشت. پس از انقلاب اسلامی در زمان جنگ گمرکات کشوری مخصوصاً گمرکات مرزی با مشکلات زیادی روبه رو بودند و پس از دوره جنگ امور مربوط به گمرک نظام بهتری یافت. یکی از کالاهایی که پس

۱- جعفر نوری یوشانلوئی، مجموعه قوانین و مقررات مربوط به جرائم قاچاق کالا و ارز، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴، چاپ دوم،

از انقلاب اسلامی با توجه به حرمت شرعی استعمال آن ممنوع الورد شده و مجازات وارد کنندگان آن اهتمام ورزیده می شود، مشروبات الکلی است.

فصل دوم: علل، آثار و انواع قاچاق کالا

مبحث اول : انواع قاچاق کالا

به موجب مقررات قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۰۶ قاچاق کالا منحصرأ محدود به قاچاق اموال موضوع عایدات دولت و اشیاء ممنوع الورد می گردید . در سال ۱۳۰۷ قاچاق کالای انحصاری نیز به اقسام قاچاق ملحق گردید . در قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲^۱ تقسیم بندی کاملی از قاچاق کالا ارائه گردید که در حال حاضر نیز تقسیم بندی مذکور پابرجاست . از آنجایی که شرایط امراز قاچاق برای انواع آن در قوانین و مقررات مربوطه متفاوت می باشد ، لذا شناخت انواع تقسیم بندی قاچاق در جایگاه خاصی قرار می گیرد .

در ماده یک قانون مجازات مرتکبین قاچاق اصلاحی ۷۳/۱۱/۹ انواع قاچاق کالا چنین بیان شده است : « هر کس در مورد مالی که موضوع درآمد دولت بوده مرتکب قاچاق شود علاوه بر رد مال و در صورت نبودن عین مال رد بهای آن ، حسب مورد با توجه به شرایط و امکانات و دفعات و مراتب جرم به پرداخت جریمه نقدی تا حداکثر پنج برابر معادل قیمت ریالی مال مورد قاچاق و شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می گردد . و در مورد اموال ممنوع الورد و ممنوع الصدور و کالاهای انحصاری علاوه بر مجازات فوق به حبس تعزیری تا دو سال محکوم خواهد شد . تولید الکل و ترکیبات الکی و نوشابه های غیر الکی و آبمیوه ... »^۲ از مجموع مقررات مربوط به قاچاق کالا می توان انواع قاچاق کالا را به شرح ذیل نام برد :

۱ - قاچاق اموال موضوع درآمد دولت

۲ - قاچاق اموال ممنوع الورد

۳ - قاچاق اموال ممنوع الصدور

۴ - قاچاق کالای انحصاری

۱ - جعفر نوری ، مجموعه قوانین و مقررات مربوط به جرائم قاچاق کالا و ارز ، تهران ، نشر میزان ، ۱۳۸۴ ، چاپ دوم ، ص

۵ - اعمال در حکم قاچاق

ما در این مبحث برآنیم تا موارد فوق را در گفتارهای جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم .

گفتار اول: قاچاق اموال موضوع درآمد دولت

در فصل پنجم ماده ۳۴ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ تحت عنوان قاچاق گمرکی چنین مقرر داشته : « به جز در مورد قاچاق اجناس ممنوع الورد و ممنوع الصدور که مجازات خاص در این قانون برای آنها وضع شده است ، نسبت به قاچاق اجناسی که حقوق و عوارض آنها توسط اداره گمرک در موقع ورود و خروج اخذ و وصول می شود ، اعم از این که مقررات قوانین انحصار تجارت خارجی را رعایت نموده باشند یا نه ، مقررات فصل اول این قانون مجری خواهد شد . »

بنابراین اموال موضوع عایدات یا درآمد دولت به اموالی اطلاق می شود که عوارض و حقوق گمرکی متعلق به آنها در بودجه کلی مملکت به عنوان بخشی از منابع مالی دولت پیش بینی و مقرر گردیده است و عدم وصول آنها موجب عدم تأمین آن قسم از بودجه و در نتیجه ایجاد کسری در کل بودجه پیش بینی شده خواهد شد . هر ساله طبق جدول قانون تعرفه حقوق گمرکی و بر اساس مقررات عمومی صادرات و واردات ، عوارض و حقوق گمرکی و سود بازرگانی این قبیل کالاها توسط وزارت بازرگانی تهیه و پس از تصویب هیأت وزیران به گمرکات کشور ابلاغ می گردد .^۱

همچنین به موجب ماده ۳۸ همین قانون که در فصل هفتم آمده مقرر گردیده « وزارت مالیه مجاز است در مورد اموال موضوع عایدات دولت که قوانین مخصوصی نسبت به آنها وضع نشده لکن در بودجه کل مملکتی صریحاً منظور و تصویب شده است و مشتقات اموال مذکور نظاماتی راجع به طرز وصول عایدات و جلوگیری از قاچاق آن بر اساس مقررات موضوعه در این قانون و مقررات موضوع

۱ - علیرضا آقازاده ، بررسی تحلیلی و کاربردی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا ، تهران ، نشر آریان ، ۱۳۸۴ ، چاپ اول

راجع به سایر اموال موضوع عایدات دولت و اجناس انحصاری وضع و پس از تصویب هیأت وزرا به موقع اجرا گذارد.^۱

بنابراین قاچاق اموال موضوع درآمد دولت عبارت است از وارد کردن یا صادر کردن اموال موضوع درآمد دولت بدون رعایت و انجام تشریفات خاص گمرکی و یا انجام هر نوع عمل دیگری که به موجب قوانین خاص در حکم قاچاق اموال موضوع درآمد دولت محسوب می شود. اصطلاحاً در گمرک قاچاق کالای موضوع درآمد دولت « قاچاق کالای مجاز نامیده می شود ». یعنی قاچاق کالایی که ورود یا صدور آن مجاز بوده و می توان آن را با رعایت مقررات مربوط به واردات و صادرات و پرداخت حقوق گمرکی، عوارض و سود بازرگانی مربوطه و انجام تشریفات گمرکی با صدور سند گمرکی وارد یا خارج نمود.^۲

مصادیق قاچاق اموال موضوع عایدات دولت تحت عنوان قاچاق گمرکی در ماده ۳۲۹ قانون امور گمرکی آمده است که به توضیح مختصر آن می پردازیم.

۱- « وارد کردن کالا به کشور یا خارج کردن کالا از کشور به ترتیب غیرمجاز مگر آن که کالای مزبور در موقع ورود یا صدور ممنوع یا غیر مجاز یا مجاز مشروط نبوده و از حقوق گمرکی و سود بازرگانی و عوارض بخشوده باشد. »

در بسیاری از اعلام جرم ها از طرف گمرک این بند مورد استناد قرار می گیرد. آن چه از این بند قابل استنباط می باشد، این است که ورود یا خروج کالایی که ورود یا خروج آن مجاز است به ترتیب غیر مجاز صورت گیرد و این ترتیب غیرمجاز عبارت است از این که هر آنچه طبق قانون منع گردیده یا منطبق با قانون و قاعده و عرف نباشد. ترتیب غیر مجاز اعم است از راه های غیر مجاز یا به عبارتی، هر راه و معبر و مرز ورودی که به عنوان گمرک خانه مجاز اعلام نشده باشد یا مخفی

۱- جعفر نوری، پیشین، ص ۸۶

۲- علیرضا آقازاده، همان

۳- رضا بنایی، آشنایی با مقررات گمرکی و ترخیص کالا، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴، چاپ ششم،

ص ۶۰۲